



# Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar  
DOI: 10.31455/asya.397676 / Number: 8, p. 53-65, Summer 2019

## RUSYA'NIN BÜYÜK GÜÇ AKTİVİZMİNDE ÇOK KUTUPLU DÜNYANIN ÖNEMİ THE SIGNIFICANCE OF A MULTIPOLAR WORLD FOR RUSSIA'S GREAT POWER ACTIVISM

Arařtırma Makalesi /  
Research Article

Makale Geliř Tarihi /  
Article Arrival Date  
**25.05.2019**

Makale Kabul Tarihi /  
Article Accepted Date  
**30.06.2019**

Makale Yayın Tarihi /  
Article Publication Date  
**30.06.2019**

**Asya'dan  
Avrupa'ya  
Uluslararası  
Sosyal Bilimler  
Dergisi**

Dr. Eray Alım  
[erayalim@hotmail.com](mailto:erayalim@hotmail.com)

**ORCID ID**

<https://orcid.org/0000-0001-7543-8021>

### Öz

Rusya'nın niçin çok kutuplu bir dünya düzenini savunduğu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Zira, son yıllarda sergilediği büyük güç aktivizminden de görüleceği gibi Rusya, uluslararası siyasi dinamiklere etki edebilen önemli bir ülkedir. Dolayısıyla, bu ülkenin uluslararası tasavvurunu ve çok kutupluluğunun bu tasavvurda nasıl bir yere sahip olduğunu anlamak, küresel siyasi dengelere ilişkin bir perspektif sahibi olmak için önemli ve gereklidir. Bu çalışmada ortaya konulacağı gibi, her ne kadar Rusya çok kutuplu sistemin daha adil bir dünya için gerekli olduğunu vurgulasa da, bu sistemin Rusya için asıl önemi işlevselliğinde yatmaktadır. Rusya'nın idealist temalara da yer vererek ortaya koyduğu çok kutupluluğa dayalı tasavvurunu anlamak için, bu yönde bir düzenin Rusya'nın çıkarlarını maksimize etmesinde nasıl bir önem taşıdığı anlaşılmalıdır. Çok kutuplu sistemin belirginleşmekte olduğu mevcut konjonktürde, Rusya'nın birçok farklı bölgede çıkar arayışlarını yoğunlaştırması bu tartışma bağlamında önemli ipuçları sunmaktadır. Rusya'nın Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Asya-Pasifik gibi farklı bölgelerde birçok farklı ülke ile siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli iş birlikleri geliştirme çabaları artan bir ivme kazanmıştır. Özetle, Batı Sonrası Dünya Düzeni olarak da tanımlanan çok kutuplu sistemin hakim kılınması, Rusya'nın küresel ölçekte büyük güç potansiyelini realize etmesi için önemli bir ön koşuldur. Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrasında Rus dış politikasının seyrini mercek altına alarak, çok kutupluluğa dayalı vizyonun benimsenme sürecini irdeleyecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Rusya, Çok Kutupluluk, Büyük Güç Politikası, Batı, Küresel Rekabet

### Abstract

*It is essential to address the question as to why Russia promotes a multipolar world order. This is because, Russia, as a great power, is an influential state that has the capability to affect international political dynamics. This is manifest in Russia's forceful pursuit of great power activism in different parts of the world. Therefore, it is important to explain Russia's world vision in relation to its defense of multipolarity in order to get a clear insight into global political dynamics. As discussed in this work, although Russia's defense of a multipolar order is based on the premise that this order would amount to a fair world order, multipolarity is significant for Russia due mainly to functional reasons. In this respect, despite the emphasis Russia places on idealist themes in presenting its vision of a multipolar world, it is essential to understand that multipolarity is an important prerequisite for Russia to maximize its interests. One can find useful hints to support this claim by looking at the way in which Russia, in the burgeoning multipolar system, pursues an active foreign policy to advance its interests in various regions. This is apparent in Russia's attempts to bolster its political, economic and military/defense ties with various countries in regions such as the Middle East, Africa, Latin America, Southeast Asia and Asia-Pacific. The establishment of a multipolar order, also known as Post-West World Order, is an important precondition for Russia to realize its great power potential on a global scale. Through an analysis of Russia's foreign policy in the post-Cold War period, this work will illustrate how Russia came to embrace a world vision based on multipolarity.*

**Key Words:** Russia, Multipolarity, Great Power Politics, West, Global Competition

### Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Alım, E. (2019). Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 53-65.

## GİRİŞ

Rusya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) henüz dağılmadan önce Mikhail Gorbaçov'la başlayan ve ardından Boris Yeltsin ile devam eden bir süreçte Batı ile yakın ilişki içinde olma çabaları ülke dış politikasına belirli bir süreyle yön vermiştir. Fakat kısa zaman sonra Rusya liderleri, Batı odaklı dış politika anlayışını geride bırakıp, çok kutuplu bir dünya düzeni savunusu ortaya koymaya başlamışlardır. 1990'ların ortasından itibaren belirginleşmeye başlayan bu vizyon, Rusya'nın dış politikasını Batı ile olan ilişkilerini merkeze alarak değil, Doğu ve Batı arasında bir denge politikası izleyerek belirlemesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Rusya liderleri, çok kutuplu bir sistem savunusu ortaya koyarlarken, bunu idealist bir zemin üzerine temellendirmişlerdir. Bu bağlamda, Batı merkezli sistemin gayri adil ve antidemokratik bir sistem olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yerine, dünyanın siyasi ve kültürel yelpazesinin taşıdığı farklılıkları temsil edecek, daha adil, eşitlikçi ve demokratik bir dünya düzeni savunusu ortaya koymuşlardır.

Ortaya konulan idealist perspektife rağmen, Rusya'nın çok kutuplu sistem savunusunu anlamlandırmak için, bu sistemin Rusya için nasıl bir işlevselliğe sahip olduğu açıklanmalıdır. 1990'larda görüldüğü gibi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli tek kutuplu sistem ve bu sistemde oluşan güç konsantrasyonu, Rusya'nın hareket alanını daraltan bir işlev görmüştür. Rusya ve Batı arasındaki güç asimetrisinin sonuçları, Rusya'nın NATO genişlemesi ve Yugoslavya harekâtı gibi Batı'nın tek taraflı politikalarına engel olamamasında görülmüştür. Halihazırdaki süreçte hatları belirginleşmekte olan çok kutuplu yapı ise, Rusya'nın güç dengesindeki konumunda bir düzelmeyi beraberinde getirmektedir. Böylece Rusya, Batı ile arasındaki güç asimetrisinin azaldığı ve potansiyel rakipleri ile daha eşitlikçi bir düzlemde ilişki kurulabildiği bir imkân elde etmektedir. *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak da tanımlanan çok kutuplu yapıyı hâkim kılmak için Rusya; Çin, Hindistan ve daha başka yükselen güçlerin de büyük güç denklemine dahil olduğu, yeni bir *Büyük Güç Uyumu* tesis etmenin arayışındadır. Çok kutuplu yapının belirginleşmesiyle birlikte Rusya, dünyanın muhtelif bölgelerinde birçok devletle ilişkilerini derinleştirme ve geniş bir hareket alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etme olanağına kavuşmaktadır. Rusya'nın maddi güç kapasitesindeki düzelenin de etkisiyle son yıllarda izlediği aktif dış politika bu durumu gözler önüne sermektedir. Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Asya-Pasifik gibi muhtelif bölgelerde Rusya'nın, siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli iş birlikleri geliştirme çabaları güçlenen bir ivme kazanmıştır. Bir nevi Rusya, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yaşadığı jeopolitik gerilemeyi, kısmi de olsa telafi edecek açılımlar gerçekleştirme imkanına kavuşmuştur.

Bu hususlar bir bütünlük içinde ele alınarak bu çalışmada, çok kutuplu dünya vizyonunun Rusya için önemi detaylarıyla masaya yatırılmaktadır. Çalışmanın amacı, Rusya'yı çok kutuplu dünya vizyonu benimsemeye sevk eden etkenleri netleştirmektir. Rusya'nın bu vizyonu ortaya koyarken sahip olduğu motivasyon ve dile getirdiği itirazlar, gerek resmi belgelere gerekse karar alıcıların açıklamalarına bakılarak izah edilecektir. Süreç takibi yönteminden yararlanılarak, Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında Rusya'nın uluslararası politikası mevcut konjonktürde ile kıyaslanıp çok kutupluluk savunusuna ilerleniş süreci açıklanacaktır.

Gerekli tartışmalar geliştirilirken ilk olarak, Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın uluslararası tasavvuru, özellikle Batı'yla olan ilişkileri merkeze alınarak, irdelenecektir. Ardından resmî belgelere ve lider açıklamalarına referansla, Rusya'nın çok kutuplu sistem savunusunda öne çıkan hususlara ve bu sistemde Rusya'nın nasıl bir uluslararası denklemi hâkim kılmaya çalıştığına bakılacaktır. Bu tartışmadan sonra, çok kutuplu bir sistemin oluşumuna katkı sunan köşe taşı mahiyetindeki gelişmelere temas edilecektir. Son olarak ise Rusya'nın, çok kutuplu yapının belirginleşmekte olduğu mevcut konjonktürde izlediği aktif dış politika çeşitli örnek hadiseler üzerinden masaya yatırılacaktır.

## SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA

Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın dış politika tasavvurunda Batı ile olan ilişkiler öncelikli bir yere sahip olmuştur. SSCB'nin çözülüşünün ilk yıllarında, Rus dış politikasına egemen olan "liberal Atlantikçi" (Mankoff, 2009: 62) anlayışın etkisiyle, Batı'nın bir hasım olarak görüldüğü zamanların artık geride kaldığı seslendirilmiştir. Ülkenin ilk dışişleri bakanı olan Andrei Kozyrev, Rusya'nın dünya pazarlarına açılması ve uluslararası kurumlara entegre olması gereken bir ülke olduğunu belirtmiştir. Batı dünyasının ise, önemli ekonomik reformları hayata geçirmeye çalışan Rusya'ya katkı sunabileceğini vurgulamıştır (Kozyrev, 1994: 70). Ayrıca Kozyrev, insan hakları gibi değerlere sahip çıkmanın, küresel demokrasi ailesine katılmak isteyen Rusya için vazgeçilmez olduğunu ifade etmiştir (Kozyrev, 1992b: 289). Kozyrev, ülkesini uluslararası sistemdeki konumu itibarıyla hala büyük bir güç olarak

nitelendirilmişse de, Soğuk Savaş zamanından farklı olarak Rusya'nın artık "normal bir büyük güç" olarak yoluna devam edeceğini vurgulamıştır (Kozyrev, 1992a: 10). Bu bakış açısı, Rusya'nın ulusal çıkarlarını Batılı muhataplarıyla yeni ayrışmalar içine girerek değil, olumlu ilişkiler kurarak belirleyeceği iradesini yansıtmıştır.

Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarında Kozyrev'in dış politika vizyonu, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in vizyonunu tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Yeltsin'in Batı'ya dönük başlatmak istediği açılım ise, henüz SSCB dağılmadan önce belli olmuştur. Yeltsin'in bakış açısından SSCB zamanında Rusya, diğer Sovyet cumhuriyetlerini sübvans eden ve SSCB'yi ekonomik olarak ayakta tutan kaynak olarak, içeriden sömürülmesi anlamına gelen bir zaman diliminde yaşamıştır (Tsygankov, 2016: 63). SSCB resmî olarak sonlanmadan önce dahi Rus halkı nezdinde güçlü bir karşılığı olan Yeltsin, SSCB'nin ve Komünist Parti'nin sonlanması gerektiğine inanıp, Rusya için gerekli ekonomik reformları uygulama konusunda hazır bir lider profili ortaya koymuştur (Kenez, 2006: 270-271). SSCB'nin dağılmasıyla Yeltsin, 1990'ların ilk yıllarında "yukarıdan devrim" olarak tanımlanabilecek bir siyasi program benimsemiştir (Medvedev, 2000: 4). Bu programda öne çıkan hedefler, Sovyet Rusya'sından arta kalan sosyalist sistemi kapitalist bir sisteme dönüştürmek ve Rusya'yı Batı'dan alınan ekonomik destekle küresel serbest pazar ekonomisi ile bütünleştirmek olmuştur (Medvedev, 2000: 4-5).

Bu vizyonda ekonomik konular önemli bir yer kaplamışsa da, büyük resimde Rusya'nın uluslararası liberal düzene uyumlu bir ülke olacağı iradesi yansıtılmaya çalışılmıştır. Yeltsin 1992'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşmada Rusya'nın ABD, Batı ve Doğu'yu partner değil müttefik olarak gördüğünü vurgulamış ve benimsediği prensiplerin ise, demokrasi, insan hakları ve özgürlük olduğunu belirtmiştir (Buszynski, 1996: 284-287). Rusya liderinin açılımcı vizyonu Batı'ya dönük atılan çeşitli somut adımlarla taçlandırılmıştır. Örneğin, 1992'de ABD ile beraber *Ortaklık ve İşbirliği* deklarasyonunun yayınlanması ve NATO/ABD'nin bir tehdit olarak görülmediğini ortaya koyma amaçlı nükleer silah sayısında ve savunma bütçesinde kesintiye gidilmesi, "demokratik Batıya" entegre olma vizyonunu destekleyici nitelikte adımlar olmuştur (Legvold, 2007: 4).

Soğuk Savaş sonrası dünyasında resmin diğer tarafına bakıldığında, Batı ittifak sisteminin lider ülkesi olan ABD tarafında, Rusya'daki Yeltsin hükümeti ile olumlu ilişkiler geliştirmek benimsenen politika olmuştur. 1993'teki parlamento seçimlerinden itibaren Rusya'daki komünist ve milliyetçi siyasi aktörlerin zemin kazanmaya başladığının farkında olan ABD, Batı ile olumlu ilişki içinde olmak isteyen Yeltsin hükümetini ekonomik yardımda bulunularak desteklenmesi ve yakın siyasi ilişki içinde olunması gereken bir muhatap olarak görmüştür (Goldgeir ve McFaul, 2003: 12). Bu mülâhaza doğrultusunda ABD, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemde baskın güç olarak ortaya çıkarken, eski rakibi olan SSCB/Rusya'nın, demokrasi ve serbest pazar istikametinde ilerlemesinin kendi çıkarları için en uygun seçenek olduğunu düşünmüştür (Goldgeir ve McFaul, 2003: 4).

Bununla birlikte ABD tarafında, Rusya ile olan ilişkiler tanzim olurken, ABD'nin Soğuk Savaş'ı kazanan, muhatabının ise kaybeden tarafta yer aldığı düşüncesi de siyasi hesaplara hakim olmuştur. Henüz SSCB dağılmadan önce, Birleşik Almanya'nın NATO'ya üyeliği konusunun masaya yatırıldığı konjonktürde ABD Başkanı George H. W. Bush'un vurguladığı gibi; "Sovyetler, Almanya'nın NATO ile olan ilişkisinin ne olacağını dikte edecek durumda değil [Soğuk Savaş'ı] biz kazandık, onlar değil" (Layne, 2006: 111). ABD'nin Rusya ile olan ilişkilerini güç dengesindeki avantajlı konumundan hareketle belirleyeceği, Rusya'nın itirazlarına rağmen Bill Clinton döneminde NATO'nun genişlemesi yönünde ortaya konulan irade ile somutlaşmıştır. ABD, Avrupa'dan askeri olarak çekilmek bir yana, NATO genişlemesinin itici gücü olmuş ve bu politikasını uygularken, Rusya'ya duyduğu güvensizliği açıkça ifade etmekten dahi sakınmamıştır (Talbot, 10.08.1995).

Rusya açısından siyasi konularda olduğu gibi, ekonomik konularda da Batı ile istenen yakınlık tesis edilememiştir. 1990'lı yıllarda Rusya liderleri uluslararası kurumlardan gelen kısmi yardımların değil, Marshall Planı'na benzer şekilde, kapsamlı ekonomik destek ve yatırımların Rusya'nın ekonomik sorunlarını çözmesi için gerekli olduğunu vurgulamışlardır (Tsygankov, 2016: 74). Fakat Batı ülkeleri, Yeltsin'in talep ettiği gibi 100 milyar dolara kabul eden bir ekonomik destek değil, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve G7 gibi oluşumlar üzerinden Rusya'ya ekonomik yardım paketleri halinde, daha kısmi mâli desteklerin sunulmasını uygun bulunmuşlardır (Tsygankov, 2016: 74). Rusya'da ülke kaynaklarını özelleştirme sürecinin şeffaf yürümemesi, yolsuzluğun önemli bir sorun olması ve 1993'te Yeltsin'in Parlamento'yu bombalama emri vermesi gibi olumsuzluklara rağmen, Batı tarafından yine de Rusya'ya önemli ekonomik yardımlar temin edilmiş ve hatta Clinton'un inisiyatifinde Rusya'nın G7'ye üye olması

dahi sağlanmıştı (Stoner ve McFaul, 2015: 168-170). Fakat Rusya siyasi çevrelerindeki bir kanaate göre Batı, Rusya'ya gerekli ekonomik desteği sunmamıştır (Till, 16.06. 2011).

Bu süreçte Rusya'nın zayıflığından istifade edilerek tek taraflı politikalar da izlenmiştir. Örneğin, IMF ile 17,5 milyar dolarlık bir kredi anlaşması için müzakere yürütmekte olan Rusya'nın, 1995'de Yugoslavya müdahalesine dönük itirazları etkisiz kalmıştır (Tsygankov, 2016: 109). Keza, bu konjunktürde NATO'nun genişlemesine dönük seslendirilen itirazlar da bir sonuç üretmemiştir (Marshall, 06.12.1994). Benzer şekilde, Yeltsin'in Kosova operasyonunu "NATO'nun yirmi birinci yüzyıla dünya jandarması üniformasıyla girme çabası" olarak nitelemesi ve Rusya'nın buna razı olmayacağını belirtmesine rağmen, NATO operasyonu engellenememiştir (Yeltsin, 2000: 222). Bu örnek hadiselerin gösterdiği gibi, SSCB sonrasında güç kapasitesinde yaşadığı gerileme Rusya'nın Batı karşısında direnç potansiyelini olumsuz bir şekilde etkilemiş ve karşılıklı ilişkilerde belirgin bir asimetri doğurmuştur.

Batı ile kısa süre içinde fikir ayrılıklarının ortaya çıkması, Rusya'nın dış politikasında önemli yansımalar bulmuştur. 1991-1993 arasında Batı ile ilişkilerin yakın seyrettiği zaman diliminde Rusya'nın dış politikasına yön veren liberal Atlantikçi tasavvur, 1993'ten itibaren Doğu ve Batı arasında bir denge politikası izlenmesi gerektiği vizyonuna yerini bırakmıştır. Bu süreçte dönüm noktası, Kozyrev'in 1996'da yerini reelpolitik tandanslı Yevgeny Primakov'a bırakması olmuştur. Primakov'la birlikte, Rus dış politikasındaki liberal öğeler geri plana itilmiş ve daha realist bir dış politika anlayışı benimsenmiştir (Mankoff, 2009: 5). Bu konjunktürde Rusya, çok kutupluluk savunusunu da güçlü vurgularla ortaya koymaya başlamıştır. Bu vizyonu tamamlayıcı nitelikte adımlar da atılmış ve Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlerle yakın ilişki içinde olmaya özel bir önem verilmiştir. Batı bloğu dışındaki güçlerle yakınlık tesis edilerek, uluslararası sistemde farklı güç merkezlerinin de var oluşu ve böylece çok kutuplu bir yapıya doğru ilerlendiğinin altı çizilmiştir.

### RUSYA'NIN ÇOK KUTUPLU DÜNYA SAVUNUSU

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın çok kutupluluk savunusu, hem yayınlanan resmî raporlarda hem de karar alıcıların açıklamalarında ortaya konulmuştur. 1997 senesinde yayınlanan *Ulusal Güvenlik Konsepti'nde*, birçok farklı devletin ve entegrasyon birliğinin siyasi ve ekonomik olarak pozisyonlarının güçlendiği belirtilmiş ve bunun da çok kutuplu bir dünyaya doğru yol alındığının işareti olduğu vurgulanmıştır (26.12.1997). 1997 tarihli raporda çok kutuplu yapının belirginleşmesinin uzun bir süre alacağını altı çizilmiş; takip eden yıllarda ise Rusya'nın da bu sürece destek sunacağı belirtilmiştir. 2000 tarihli *Ulusal Güvenlik Konsepti* raporunda, ekonomik, siyasi, teknolojik ve diğer etkenlere dikkat çekilerek, Rusya'nın bu etkenler üzerinden çok kutuplu bir dünyanın hakim kılınmasına katkı sunacağı ifade edilmiştir (10.01.2000). *Dış Politika Konsepti'nde* ise mesaj daha net bir şekilde verilmiştir:

"Uluslararası arenada, Rusya'nın ulusal çıkarlarına aykırı yeni zorluklar ve tehditler oluşmaktadır. ABD'nin ekonomik ve nüfuz hakimiyetinin etkisiyle, tek kutuplu bir yapının oluşturulması noktasında güçlenen bir trend görülmektedir. [...] Rusya ise, modern dünyanın çeşitliliğini ve farklı çıkarların mevcudiyetini göz önüne alarak, uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir sistemin hayata geçmesine çalışacaktır" (28.06.2000).

Yayınlanan raporlarda, küresel meselelere çözüm üretilirken ABD ve Rusya'nın dışındaki diğer etkili ülkelerin inisiyatif almaları gerektiği de vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi uluslararası siyasete ABD-Rusya (SSCB) ekseninin değil, farklı güç merkezlerinin hep birlikte yön vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Soğuk Savaş sonrasına ilişkin bu mülahaza, 2008 tarihli *Dış Politika Konsepti'nde* yer bulmuştur:

"Oluşmakta olan çok kutupluluk ve risk ve tehditlerin çeşitliliği, stratejik istikrarın yalnızca Rusya-ABD ilişkileri çerçevesinde ele alınmasını imkansız kılmaktadır. Objektif bir bakış açısıyla, nükleer güce sahip olanlar başta olmak üzere, müşterek hareket etme konusunda istekli olan önde gelen devletlerin ortak güvenliğin sağlanmasına katkı sunmalarının gerekli olduğu görülmektedir" (12.01.2008: 9).

Batı haricindeki güç merkezlerinin de küresel siyasette belirleyici olduklarını gösterme amaçlı çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Aşağıda değinileceği gibi, BRICS benzeri oluşumların hayata geçirilmesi ve Çin'le ilişkilerin güçlendirilmesi bu minvalde atılan adımlar olmuştur. Diğer taraftan, yayınlanan raporlarda çok kutuplu sistem savunusunun güçlü itirazlarla beraber ifade edildiği de görülmüştür. 2000 yılında yayınlanan *Askeri Doktrin'de*, Rusya'nın uluslararası güvenlikle ilgili rolünün görmezden gelindiği şikayetiyle birlikte, çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden biri olmasının engellenmeye



çalışıldığı vurgulanmıştır (21.04.2000). 2008 tarihli *Dış Politika Konsepti*'nde ise bu vurgu daha güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur:

“Çift kutuplu karşıtlığın ürettiği engeller ortadan kalkarken, modern dünyanın kültürel ve medeniyet çeşitliliği belirgin bir hal kazanmaktadır. [...] [Buna karşın] Batı'nın küresel süreçlerde hakim pozisyonunu kaybetme ihtimali, Rusya'ya karşı siyasi ve psikolojik çevreleme reaksiyonunda ifade bulmaktadır. [...] Rusya, uluslararası meselelerde çok taraflılık prensibinin güçlendirilmesine çalışacak [ve] [...] uluslararası ilişkilerin çeşitliliğini yansıtan çabalara katkı sunacaktır” (12.01.2008: 4).

Benzer noktalara 2015 tarihli Rusya'nın *Ulusal Güvenlik Stratejisi* adlı raporda da dikkat çekilmiştir:

“Rusya'nın ekonomik, siyasi, askeri ve manevi alanlarda potansiyelini arttıracak ve de çok merkezli bir dünyayı şekillendirmede rolünü güçlendirecek kuvvetli bir zemin oluşmuştur. [Diğer taraftan] Rusya Federasyonu'nun iç ve dış siyasetini bağımsızca ele alması, dünya siyasetine hükmetmeye çalışan ABD ve müttefiklerinin muhalefetiyle karşılanmaktadır” (31.12.2015: 3).

Aynı raporun *Ulusal Çıkarlar ve Ulusal Stratejik Öncelikler* adlı bölümünde ise, Rusya'nın uzun vadeli ulusal çıkarları gereği önde gelen bir dünya gücü olarak pozisyonunu konsolide etmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca stratejik istikrara ve çok merkezli bir dünyada karşılıklı ortaklıkları sürdürmeye katkı sunmayı amaçladığı da vurgulanmıştır (31.12.2015: 6). 2016 tarihli *Dış Politika Konsepti* raporundan da görülebileceği gibi, Rusya'nın uluslararası tasavvuru, dünyada çok kutuplu bir sisteme doğru ilerlendiği, bunun kompleks bir yapı ortaya çıkardığı ve yeni ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin uluslararası sistemde artık var olduğu tespitlerine dayanmıştır (01.12.2016).

Resmî belgelerde olduğu gibi, Rusya karar alıcılarının beyanlarında da çok kutupluluk savunusu istikrarlı bir şekilde dile getirilmiştir. Rusya'nın ilk dışişleri bakanı Kozyrev, Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasetine “Pax-Americana'nın” şekil verebileceği tezini reddetmiş ve bununla birlikte, daha başka tek kutuplu ya da çift kutuplu tasavvurların da 21. yüzyılın dünyasında karşılık bulamayacağını ifade etmiştir (Kozyrev, 1994: 63). Kozyrev'e göre, ABD dünyayı tek başına yönetecek kapasiteye sahip değildir; Rusya ise, yaşadığı zorlu geçiş sürecine rağmen, hala büyük bir güçtür. Fakat, diğer güç merkezlerinin ortaya çıkmakta olduğu ve bu aktörlerin dünya siyasetinde daha fazla rol almak istedikleri görülmekteyken, Kozyrev'in ifadesiyle, “uluslararası meselelerin niteliği, artık bu meselelerin çok taraflı bir zeminde ele alınmasını gerekli kılmaktadır” (Kozyrev, 1994: 63).

1996'da dışişleri bakanlığına gelen Yevgeny Primakov'la birlikte bu düşünce daha güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. *Primakov Doktrini* olarak da bilinen vizyona uyumlu şekilde Rusya liderliği, çok kutupluluğun ABD hegemonyasını dizginleyici bir işlev göreceğine inanmıştır (Ambrosio, 2001: 53). Primakov, çok kutuplu bir dünyaya ilerleniş sürecinde Rusya'nın, ABD hakimiyeti etrafında oluşan olumsuz trende karşı dengeleyici anlamda rol oynayabilecek bir güç olduğunu vurgulamıştır (Ambrosio, 2001: 53). Primakov'un çok kutuplu dünya ve çok vektörlü dış politika vizyonuna uyumlu şekilde Rusya, farklı güç merkezlerine çeşitli açılımlar gerçekleştirmiştir. 1998'de başbakanlık görevini devralan Primakov, Hindistan, Çin ve Rusya'dan oluşan bir “stratejik üçgen” oluşturma hedefine matuf “RIC” oluşumunun hayata geçmesine öncülük etmiştir (Trenin, 2016: 6). Müteakiben Brezilya'nın da dahil olmasıyla bu oluşum BRIC'e dönüşmüştür. 2011'de ise Güney Afrika'nın katılımıyla BRICS haline gelen bu yapı, Primakov'un vizyonunu yansıtır şekilde, çok kutuplu bir dünya savunusu ortaya koymuştur. BRICS çatısı altında taraflar, uluslararası hukuk, çok kutuplu dünya, eşitlik prensibi ve demokratik bir dünya düzeni gibi hususlara vurgu yapmışlardır. Ayrıca, uluslararası meselelerin çözümünde Batı'nın tek taraflı uygulamalarının değil, çok taraflı diplomasi ve BM prensiplerinin esas alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Coning, 2015: 26-29, 31-35).

Rusya'nın BRICS çatısı altında bir arada olduğu Çin'le beraber, çok kutupluluk savunusunu esas alan ortak bir deklarasyon yayınlaması ise bir diğer önemli irade beyanı olmuştur. 1997 senesinde Rusya ve Çin liderleri Boris Yeltsin ve Jiang Zemin tarafından imzalanan *Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Bir Uluslararası Düzeninin Kurulması* adlı ortak bildiriye, çift kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla çok kutupluluğa doğru ilerlenen pozitif bir trendin gözlemlendiği ifade edilmiştir (20.05.1997). Taraflar, egemenlik kavramı, toprak bütünlüğüne saygı ve ülkelerin iç işlerine karışılmaması prensipleri üzerinden uluslararası hukuka vurgu yaparak, bu ilkelerin esas alındığı bir uluslararası düzenin oluşmasına katkı sunacaklarını belirtmişlerdir (20.05.1997). 2001'de imzalanan *İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Antlaşması*'nda da taraflar uluslararası hukukun evrensel olarak kabul edilmiş ilkelerinin ve normlarının

baz alındığı adil bir dünya savunusu ortaya koymuşlardır (24.07.2001).

### ÇOK KUTUPLU DÜNYA VİZYONUNUN ANLAMI

Soğuk Savaş sonrasında Rusya-Batı yakınlaşmasının önüne set çeken gelişmelerin görülmesiyle birlikte Rusya, Batı odaklı dış politika anlayışının geride bırakmıştır. Bu itibarla, Rus diplomatlar, karar alıcılar ve siyasi çevreler, Rusya'nın Batı'nın bir "uzantısı" gibi faaliyet gösteren edilgen bir ülke olmasındansa, dış politikasını kendi belirlediği bağımsız bir rotada ele alması gerektiğine inanmışlardır (Mankoff, 2009: 12). Benimsenen bu anlayış, Yeltsin'in ilk yıllarında gözlemlenen, Rusya'nın Batı dünyasına eklenmesi düşüncesinin sonlanması anlamına gelmiştir. Primakov'dan sonra dışişleri bakanlığına gelen Igor Ivanov bu mülahazayı Rusya ile ilgili net bir şekilde ortaya koymuştur: "Büyük güçler entegre olmazlar" (Trenin, 2011: 407).

Batı ile olan ilişkilerde istenen yakınlığın tesis edilemediğinin görülmesiyle birlikte, Batı'nın artık küresel siyasetin ağırlık merkezini teşkil etmediği yönündeki vurgular da güçlenmeye başlamıştır. Rusya liderleri, dünyada değişmekte olan siyasi dinamikler neticesinde, Batı merkezli sistemin sonlanmakta olduğunu ve farklı güç bloklarının ortaya çıkmasına paralel olarak, çok kutuplu bir sisteme doğru ilerlendiğinin altını çizmişlerdir. Özellikle Çin, oluşmakta olan yeni sistemde merkezi önemde bir aktör olarak görülmüştür. Bu bağlamda Rusya, Çin'in hızlı yükselişiyle birlikte, dünyanın çekim merkezinin Avro-Atlantik'ten Asya-Pasifik'e doğru kaydığına kanaat getirmiş ve bu düşünceden hareketle dış politikasını kurgulamaya başlamıştır (Lo, 2015: 46).

Rusya, Çin'in de dahil olduğu Batı bloğu dışındaki güçlerle yakın ilişkiler kurarak, ABD merkezli tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya geçiş sürecini hızlandırmaya çalışmıştır. Fakat Rusya'nın tasavvurundaki çok kutuplu yapı, yeni bir düzen kurulmasından ziyade eski bir düzenin tekrardan hayata geçirilmesi hedefine dayanmıştır. Bu düzen, 1815'de hayata geçen *Avrupa Uyumu Düzeni*'dir (Lo, 2015: 43). Tekrardan geçerli kılınması istenen bu düzende, aktörler farklı olsa da kaideler aynıdır (Lo, 2015: 43). Rusya tarafından, hiçbir devletin küresel hegemonik güç olmadığı ve büyük güçler arasındaki etkileşimlerin bir güç dengesi mekanizması çerçevesinde belirlendiği bir ilişkiler bütünü hedeflenmektedir. Ayrıca, belirli ilkeleri esas alan bir normatif yapının hâkimin kılımları da amaçlanmaktadır. Bu normatif yapı, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde temsil edilen devlet egemenliğine saygı prensibine dayanmaktadır. Benimsenen bu prensip, büyük güçlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamaları ilkesini esas almaktadır. Böylece, Batı'nın demokrasi yayma ve insan haklarını koruma gerekçelerinden hareketle ortaya koyduğu "siyasi mühendislik" girişimlerine karşıt bir duruş söz konusudur (Putin, 27.02.2012).

Rusya'nın geçerli kılmak istediği yeni düzende, çoklu bir büyük güç denklemi hedeflenmektedir. ABD'nin Batı dünyasının liderli olduğu, Hindistan'ın Güneydoğu Asya, Brezilya'nın Güney Amerika, Çin'in ise Asya-Pasifik'te hakim güç olduğu bu denklemde Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasının lider ülkesi olarak konumunu devam ettireceği öngörülmektedir (Lo, 2015: 44). Bu perspektif daha geniş bir bağlama oturtulursa; Rusya tarafından dünyada altı ya da yedi büyük gücün var olduğu çok kutuplu bir yapı amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, *Avrupa Uyumu Düzeni* çerçevesinde Avrupa'daki büyük güç denkleminin bir benzerini dünya genelinde hâkim kılmaya çalışmaktadır. Rusya liderleri bu doğrultuda önemli bir yol alındığını vurgulayan beyanlar paylaşmışlardır. Örneğin Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, dünya siyasetinde çok kutuplu bir yapının geçerli olduğunun, Obama'nın ABD'yi Asya-Pasifik'e yönlendirmesine bakarak da görülebileceğini belirtmektedir (Lavrov ve Saunders, 29.03.2017). Bu, ABD'nin kendisine rakip teşkil den farklı güçlerin de artık var olduğunu kabul etmesidir. Böylece dengelenmesi gereken büyük bir gücün (Çin'in) varlığının kabulü, tek kutuplu bir yapının sonlandığının da tescilidir.

Rusya liderleri çok kutuplu sistem savunusu ortaya koyarlarken, vizyonlarını idealist bir zemin üzerine temellendirip, çok kutupluluğun dünya siyasetinde olumlu bir trendi beraberinde getireceğini iddia etmişlerdir. Lavrov, Batı merkezli sistemi belirli seçkin devletlerin menfaatlerine uygun, "önceden dizayn edilmiş" bir proje olarak nitelendirip, kendi öngörüsü dahilinde oluşacak olan yeni düzeni "Batı Sonrası Dünya Düzeni" olarak tanımlamaktadır (Lavrov, 18.02.2017). Lavrov'a göre, *Batı Sonrası Dünya Düzeni*'nde devletler, uluslararası sistemdeki muhataplarının kültürel, tarihi ve medeniyet kimliğine saygı duyacaklar ve uluslararası hukuk normlarına uyumlu şekilde, kendi egemenlik tasavvurlarını oluşturabileceklerdir (Lavrov 18.02.2017). Ayrıca Lavrov, uluslararası sistemde oluşan yeni güç merkezlerinin gerek buldukları bölgelerde, gerekse dünya genelinde güvenlik ve istikrarla ilgili daha fazla sorumluluk alacaklarını belirtmektedir (Lavrov 11.08.2017). Rusya liderleri, idealist vurgulara da

yer vererek, *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tarif ettikleri çok kutuplu yapının gün geçtikçe hatlarının belirginleştiğini ifade etmektedirler. Lavrov'a göre, çok kutuplu yapının oluşum sürecini durdurmak mümkün değildir; çünkü bu yapı olgusal bir gerçekliğe de tekabül etmektedir. Çok kutupluluk modern dünyanın kültürel ve medeniyet çeşitliliğini yansıtmakta ve ayrıca ulusların kendi kaderlerini belirleme ve adil bir dünyada yaşama arzularına uygun bir yapı olarak da ortaya çıkmaktadır (Lavrov 11.08.2017).

Latin Amerika ve az gelişmişliğine rağmen kaynakları ve insan gücüyle yeterli potansiyeli olan Afrika ve de Asya-Pasifik gibi bölgeler, *Batı Sonrası Dünya Düzeni'nde* yer alacak farklı güç merkezleridir. Bu yapıya ister çok kutupluluk, ister çok merkezlilik isterse demokratik bir dünya düzeni densin, Lavrov'a göre, ekonomik/finansal güç ve bununla ilişkili olarak siyasi etkinlik, artık çok daha eşit bir şekilde uluslararası sistemde dağılmaktadır (Lavrov ve Saunders, 29.03.2017). Rusya liderlerine göre, Batı merkezliliğin geride bırakılmasıyla uluslararası ilişkiler daha adil ve demokratik bir düzlemde gerçekleşecektir. Ayrıca, çok kutuplu yapı daha istikrarlı bir dünyayı da mümkün kılacaktır. Örneğin Putin, çok kutupluluğun hâkim kılınması durumunda ABD'nin Irak işgali gibi eylemlere artık girişmeyeceğini belirtmiştir. Putin'e göre;

“Irak, Afganistan, Libya ve daha birçok farklı bölgede olanlar ortadadır. Tek kutuplu bir dünya geçerli olursa, ya da bu gerçekleştirilmeye çalışılırsa, bu kutup, bütün meselelerin güçle çözülebileceği illüzyonuna kapılır. Ve ne zaman bir güç dengesi oluşursa, işte o zaman müzakere arzusu ortaya çıkar” (Putin, 17.04.2014).

Özetle, Rusya liderleri çok kutuplu yapıyı ideal bir uluslararası yapı olarak takdim etmişler ve bu yapının daha adil, demokratik ve istikrarlı bir dünya için gerekli olduğunu vurgulamışlardır.

### ÇOK KUTUPLU DÜNYAYA İLERLENEN SÜREÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya karar alıcıları, uluslararası sistemin çok kutuplu bir mahiyete sahip olması gerektiğini ifade ederlerken, Batı merkezliliğin gayi adil bir sistem olduğunu iddia etmişlerdir. Ülkelerinin konumunu açıklarken ise, Rusya'nın SSCB dağılmışsa da, hala büyük bir güç olarak uluslararası sistemde yer almaya devam ettiğini belirtmişlerdir. Rusya liderleri, Soğuk Savaş'ın sonlanması ile birlikte Rusya'nın, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya gibi askeri işgale teslim alınmış ve yenilgileri tescillenmiş ülkeler kategorisinde görülmesini reddetmişlerdir. Böylece, Soğuk Savaş bağlamında ülkelerinin yenilgiye uğradığını kabul etmemişlerdir (Sakwa, 2017: 71). 1990'lardaki bütün sorunlarına rağmen Rusya, büyük bir nükleer silah envanterini ve konvansiyonel askeri kapasiteyi elinde bulundurmuş ve ayrıca, SSCB'nin *ardılı* değil *devamı* niteliğinde bir devlet olarak SSCB'nin imzaladığı antlaşmaları ve yükümlülükleri de devralmıştır (Sakwa, 2008: 368). Bununla birlikte, Rusya'nın büyük güç statüsünü taçlandıran önemli bir unsur olarak, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) daimî üyeliğine de SSCB sonrasında sahip olunmuştur (Sakwa, 2008: 368). Bu özellikleriyle Rusya liderleri, Rusya'nın Batılı yekdiğerleri ile eşit statüde görülmemesi için bir sebep olmadığına inanmışlardır. Kozyrev'in vurguladığı gibi Rusya, teknolojisi, kaynakları ve silah envanteri ile büyük bir gücün elinde bulundurması gereken özelliklere sahip bir devlet olmuştur (Kozyrev, 1994: 63).

Soğuk Savaş sonrasında büyük güç statüsünü tartışmaya açtırmayan Rusya, ABD merkezli tek kutuplu sistemin çok kutuplu bir sistemle ikame edilmesini ise dış politikasındaki temel hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Bu hedef doğrultusunda, Çin'in ve ayrıca diğer potansiyel büyük güç adaylarının da dahil olduğu yeni bir *Büyük Güç Uyumu* tesis etmeye çalışmıştır. Rusya açısından özellikle Çin, ABD hegemonyasının aşılıp, çok kutuplu bir dünyanın hakim kılınmasında işlevsel anlamda en önemli partner olarak görülmüştür. Bu çerçevede Rusya, Soğuk Savaş sonrasında belirli açılımlarla Çin'le olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve muhababından da bu çabalara dönük olumlu karşılık almıştır. 1992 yılında Yeltsin'in Çin'i “dost ülke” olarak anmasında ve de 1996'da ikili ilişkileri “Stratejik Ortaklık” olarak nitelenmesinde somutlaşan olumlu etkileşimler, 1996'da Şangay Beşlisi'nin kurulması, 1997 senesinde *Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Bir Uluslararası Düzeninin Kurulması* bildirisinin yayınlanması ve 2001'de *İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Antlaşması'nın* imzalanması ile takip edilmiştir (Mankoff, 2009: 201, 204; Treaty 24.07.2001). Bu adımlarla Rusya ve Çin, 1969'da bir sınır çatışması sonrasında bozulan ilişkilerini düzeltmek kadar, müşterek olarak çok kutupluluk savunusunu dile getirme fırsatı da bulmuşlardır.

Rusya'nın çok kutuplu dünya tasavvurunda Çin önemli bir yere sahip olsa da, Rusya tarafından BRICS çatısı altındaki ortakları Hindistan ve Brezilya (ve daha sınırlı potansiyele sahip olsa da Güney Afrika) gibi ülkelerin de birer büyük güç olarak ortaya çıktıkları bir denklem hedeflenmektedir. Batı bloğu dışında yer alan etkili güçleri bir araya getiren BRICS, Rusya'nın tahayyülündeki büyük güç

denklemini yansıtan önemli bir oluşumdur. Bu oluşumun fikrî temeli ise şu şekildedir: ABD artık uluslararası sistemde hâkim güç değildir; küresel siyasete yeni bir *Büyük Güç Uyumu* yön vermektedir; devletler arası ilişkilerde liberal normlar değil, devlet egemenliği prensibi belirleyicidir (Lo, 2016: 13). Nicolas Spykman 1938 tarihli bir makalesinde, eğer ki Avrupa Konfederasyon tahayyülü gerçekleşmezse, önümüzdeki elli yılda Çin, Hindistan, Rusya (SSCB) ve ABD'den mütevellit dörtlü bir büyük güç denkleminin oluşacağını tahmin etmiştir (Spykman, 1938: 39). Bu mercekten bakıldığında, BRICS üyesi bir ülke olan Hindistan'ın nükleer silahları, geniş konvansiyonel ordusu ve büyüyen ekonomisiyle, mevcut büyük güç denkleminde dahil olması en muhtemel ülke olduğu ve böylece Spykman'ın öngördüğü tablonun oluşmakta olduğu görülmektedir.

Spykman'ın Avrupa entegrasyon projesinin bağımsız bir güç merkezine dönüşmesi durumunda sistemin beşli bir hal alacağına dair çıkarsamasından hareketle ifade edilirse; böyle bir gelişmenin yaşanması Rusya açısından önemli bir eşğin aşılması anlamına gelecektir. Batı ittifak sisteminin kendi içinde bir ayrışma yaşaması ve farklı bloklara bölünmesi, çok kutuplu bir yapının hatlarının belirginleşmesinde önemli bir katalizör işlevi görecektir. Batı'nın yekvücut bir şekilde Rusya'nın muhatabı olduğu bir ilişki biçimi, Rusya açısından güç dengesinin aleyhinde seyretmesi demektir. Örneğin, Ukrayna krizi sırasında Avrupa Birliği (AB) ve ABD'nin, Avustralya, Kanada ve Japonya gibi ülkelerin de katılımıyla Rusya'yı yaptırım baskısı altına almaları, Rusya için bu olumsuz duruma net bir örnektir.

Rusya'nın çok kutuplu dünya tasavvuruna da katkı sunacak şekilde, Batı içinde dönemsel olarak çeşitli ayrışma işaretleri görülmüştür. Soğuk Savaş'ın sonu itibarıyla Almanya'nın jeopolitik çıkarlarının Rusya ile yakın ilişki içinde olunmasını gerektirdiği düşüncesinden hareketle dış politikasını kurgulaması, Britanya'nın ABD ile Atlantik yaklaşmasını tatbik etmesi ve Fransa'nın Soğuk Savaş sırasında nüfuz alanı olan Kuzey Afrika ve Akdeniz'e odaklanma düşüncesi, Atlantik ittifakındaki ahengi sorgulanır kılan gelişmeler olmuştur (Osterud ve Toje, 2013: 85). Ayrıca, 2003 Irak işgaline dönük Fransa, Almanya ve Rusya'nın oluşturdukları üçlü yapı üzerinden BMGK'de Irak savaşına onay verilmeyeceğini müsterek şekilde deklare etmeleri, Kıta Avrupası'nın iki önemli gücünün Rusya ile birlikte Britanya-ABD'den oluşan Atlantikçi bloğa karşı sergiledikleri bir duruş olarak kayda geçmiştir (Henley, Young ve Walsh, 06.03.2003). 2003 Irak işgalinden kısa süre sonra Fransa ve Almanya liderleri Jacques Chirac ve Gerard Schröder'in NATO'dan bağımsız bir kuvvet olarak *Avrupa Güvenlik ve Savunma Birliği* adlı bir inisiyatifi hayata geçirmeyi teklif etmeleri, her ne kadar bir sonuç üretmemişse de, Atlantik ittifakına alternatif arayışların ortaya çıkabileceğinin görülmesi bakımından dikkat çekici bir girişim olmuştur (Kirchick, 2017: 36).

Avrupa ülkelerinin bu yöndeki arayışları ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve en son *Kahçı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması* (PESCO) ile savunma alanında ortaklaşmayı derinleştirecek bir adım atılmıştır. PESCO'nun da ötesine geçilerek, AB'nin ayrı bir Avrupa ordusunun kurulması anlamına gelecek daha somut adımlar atması, Atlantik ittifakını teste tâbi tutacak asıl gelişme olacaktır. Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in Mayıs 2017'de Avrupa'nın durumunu değerlendirirken, artık Britanya ve ABD'ye bel bağlanamayacağı ve Avrupa'nın kendi geleceği için kendi mücadelesini vermesi gerektiği görüşü, Brexit süreci ve Trump'ın ABD başkanlığına gelmesi sonrasındaki belirsizlik ortamında, transatlantik ilişkilerinin yeni gelişmelere gebe olabileceğini göstermiştir (Allen ve Mulholland, 28.07.2017). AB-ABD ayrışmasının somut bir hal kazanması ve Atlantik ittifakının işlevini yitirmesi durumunda, Rusya açısından *Batı Sonrası Dünya Düzeni*'ne ilerlenmesi noktasında önemli bir eşik aşılması olacaktır.

### **ÇOK KUTUPLU SİSTEMDE KÜRESEL REKABET ORTAMI VE RUSYA**

SSCB henüz dağılmadan önce Gorbacov'un görev başında olduğu dönemden başlayıp mevcut konjonktüre kadar geçen sürede Rus dış politikası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu zaman diliminde Rusya, küreselleşmeci, Batı ile entegrasyona sıcak bakan bir ülkeden, büyük güç statüsünü öne çıkararak ve daha realist bir dış politika anlayışı benimseyen bir ülke konumuna geçiş yapmıştır. Ayrıca Rus dış politikasındaki evrenselci temalar da dünyadaki siyasi ve kültürel farklılıkların ön plana çıkarıldığı bir vizyon ile ikame edilmiştir (Trenin, 2014). Bu gelişmeler, *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tanımlanan çok kutuplu dünya tasavvurunun temelini oluşturmuştur.

Rusya'nın *Batı Sonrası Dünya Düzeni* vizyonu Batı merkezliliğin geride bırakılması hedefine dayanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Rusya da çeşitli inisiyatifler almaktadır. Örneğin Rusya, Podemos ve Ulusal Cephe gibi Avrupa siyasetindeki aşırı sol ve sağ siyasi oluşumlara destek sunarak,



kendisine yakın bulduğu siyasi aktörlerin güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır (Sakwa, 2017: 275-276). Bir nevi Rusya, Avrupa siyasetinde “böl ve yönet” (Sakwa, 2017: 275) olarak tanımlanabilecek bir strateji izleyerek, merkezkaç siyasi aktörlere sunduğu destekle, Batı içindeki siyasi süreçleri etkilemeye gayret etmektedir. Rusya, Avrupa ile Hristiyanlık, geleneksel değerler ve kültürel kodlar üzerinden yakalanabilecek ortak noktaların altını çizerek (Kirchick, 2017: 21) Avro-Atlantik eksenini tanımlayan liberal tasavvurun gerilemesine çalışmaktadır. Burada önemli olan, AB-ABD ekseninde bir ayrışmanın şartlarını olgunlaştırmaktır. Fakat asıl olarak hedeflenen, Batı'nın mutlak anlamda zayıflaması değil, farklı bloklara bölünerek nispi anlamda gücünün azalması ve böylece Rusya'nın rakipleri karşısında güç dengesindeki konumunda bir düzelmeye yaşanmasıdır.

Rusya'nın maddi güç kapasitesindeki ilerlemenin de etkisiyle bu doğrultuda önemli bir merhale kat edilmiştir. 1991-1999 arasında sekiz sene boyunca aralıksız olarak ekonomik küçülme yaşayan Rusya, 2000'li yılların ilk on yılında enerji fiyatlarındaki artışla birlikte ekonomik anlamda ciddi bir büyüme süreci içine girmiştir. Bu sıçrama Rusya'yı 1999'da dünyanın en büyük 23. ekonomisinden, 2008'de en büyük dokuzuncu ekonomisi konumuna taşımıştır (Hill ve Clifford, 2013: 145). Artmakta olan ekonomik gücüyle birlikte askeri gücünde de kaydettiği ilerleme Rusya'yı uluslararası sistemde daha güçlü bir konuma taşımıştır. Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumundaki düzelmeyi zamanın Savunma Bakanı Sergei Ivanov şu şekilde ifade etmiştir: “Küresel meseleler ve insanlığın geleceği için sorumluluk alınmasını gerekli kılan büyük güç statüsü, Rusya tarafından artık tam manasıyla geri kazanılmıştır” (Tsygankov, 2016: 186).

Bu gelişmeye koşut olarak Rusya, büyük güç aktivizmini artan bir ivme ile sergilemeye başlamıştır. Rusya kadar Çin'in de güç kapasitesindeki ilerlemenin etkisiyle, uluslararası siyaset alanındaki rekabete dayalı etkileşimler Soğuk Savaş sonrasının ilk on yılından daha belirgindir. Büyük güçler arasında Avrasya, Ortadoğu, Afrika, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika gibi birçok farklı bölgede rekabete dayalı ilişkilerin ivmesinde bir artış gözlemlenmektedir. Rusya da bu bölgelerde çıkarlarını maksimize etmenin arayışındadır. Örneğin Rusya, Avrasya politikasını Çin'e endekslemenin ve bu bölgede ABD ve Çin arasında dengeleyici güç işleviyle kendisini sınırlamanın bir hata olacağına kanaat getirmiştir. Bu düşünceden hareketle, “stratejik çeşitlilik” olarak tanımlanabilecek bir çerçevede, son yıllarda aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır (Lo, 2015: 143). Bu bağlamda Rusya; Vietnam, Güney Kore, Hindistan ve Japonya gibi ülkelerle enerji, silah ticareti ve nükleer teknoloji alanlarında ortaklıklar kurarak ve siyasi ilişkilerini güçlendirerek, geniş bir faaliyet alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır (Lo, 2015: 140-143; Mankoff, 11.07.2013; Blank, 07.04.2014; De Haas, 2013: 15; Skalamera, 2019: 78).

Diğer taraftan Rusya, Orta Doğu, Afrika, Avrupa ve Latin Amerika'ya yeni açılımlar gerçekleştirerek, ekonomik/ticari networkler oluşturma, siyasi nüfuzunu güçlendirme ve askeri/savunma eksenli ilişkilerini kuvvetlendirme çabalarını da yoğunlaştırmıştır (Carnegie Endowment for International Peace). Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan'la savunma alanında ilişkiler geliştirmek, Libya'daki siyasi denklemde oyun kurucu olmaya çalışmak, Afganistan'da Taliban'la ve ayrıca Pakistan'la olan temasları kuvvetlendirmek, Rusya'nın sergilediği aktif dış politikada örnek hadiseler olmuştur. Ayrıca Rusya, Afrika'da Ortak Afrika Cumhuriyeti ve Eritre gibi ülkelerle, Latin Amerika'da ise Venezuelalla, Nikaragua ve Küba ile askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerini derinleştirme amaçlı girişimler sergileyerek, aktif dış politikasını farklı bölgelerde de sürdürmüştür (Trenin, 2018: 22; Borshechetskaya, 28.03.2019). Rusya, Avrupa'da aşırı sağ hareketleri desteklemekten Güney Amerika'da kendisine yakın hükümetlere askeri ve ekonomik destek sunmaya kadar, dünyanın muhtelif coğrafyalarında birçok farklı yöntemle nüfuzunu güçlendirecek eylemler sergilemektedir.

Rusya, oluşan yeni rekabet alanlarında meydan okumalar ortaya koymaktan da sakınmamaktadır. Örneğin Rusya, Soğuk Savaş sonrasında gerçekleştirdiği ilk alan dışı operasyon olan Suriye'de askeri gücünü devreye sokarak Suriye iç savaşındaki dengeyi müttefiki Esad yönetimi lehine çevirebilmiştir. Böylece, Ortadoğu ve Akdeniz jeopolitiğinde önemli bir ülke olan Suriye'ye sunduğu destekle, bu bölgelerde oyun kurucu mahiyetinde bir aktör olduğunu göstermiştir. Ayrıca Rusya, Kırım'ı Ukrayna'dan kopartarak askeri gücünü toprak ilhakı için dahi devreye sokabileceğini kanıtlamıştır. Arktik gibi oluşan yeni bir rekabet alanında da Rusya, Arktik Komutanlığı'nı hayata geçirerek ve Kuzey Filosu'nun hazırlık düzeyini artırarak, bu bölgedeki potansiyel rakiplerine mücadeleye hazır olduğu mesajını vermiştir (Baev, 01.11.2017).

Ortaya konulan bütün bu dış politika hamleleri, Rusya'nın rekabet gücünden aldığı destekle sergilediği büyük güç aktivizminde güçlenen bir trend olduğunu göstermektedir. Çok kutuplu bir sistemin

belirginleşmesi bu noktada önemli bir faktör olarak Rusya'ya hizmet etmektedir. Batı bloğu dışındaki aktörlerin nispi güçlerindeki artış, uluslararası yapıya âdem-i merkezi bir mahiyet kazandırmaktadır. Dolayısıyla mevcut yapı, ABD'nin küresel hegemonik bir güç olduğu 1990'lardaki muadilinden çok daha farklı bir mahiyete sahiptir. Bu gelişme ise Rusya'ya potansiyel rakipleriyle daha eşitlikçi bir düzlemde ilişki kurma olanağı tanımaktadır. Ayrıca çok kutuplu bir yapıda Rusya, dünyanın farklı bölgelerinde, geniş bir hareket alanı dahilinde çıkar arayışlarında bulunma imkânına kavuşmaktadır. Bu hususlar, uluslararası sistemde güç konsantrasyonunun olmamasının Rusya için niçin önemli olduğunu açıklar niteliktedir. Bunun için ABD gibi, Çin'in de uluslararası sistemde hegemonik bir güç olmaması ve uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir yapının hâkim kılınması Rusya için büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın ABD merkezli tek kutuplu yapıya karşı olduğu gibi, ABD ve Çin'den mütevellit çift kutuplu yapıyı andıracak G2 benzeri girişimlere karşı oluşu da bu bağlamda önemli bir göstergedir (Huasheng, 2013). Çok kutuplu bir yapı, Rusya'nın büyük güç potansiyelini realize etmesi için işlevsel anlamda önem taşımakta olup, Rusya da bu yapının kalıcılışmasını dış politikasındaki temel önceliklerden biri olarak belirlemiştir.

### SONUÇ

Rusya'nın çok kutuplu bir sistemi niçin savunduğunu anlamak için, bu sistemin Rusya için nasıl bir işlevselliğe sahip olduğunun izahı önemlidir. Bu izah yapılırken bu çalışmada, Rusya'nın perspektifinden Soğuk Savaş sonrası süreç mercek altına alınmıştır. Soğuk Savaş sonrasında çok kutupluluğu esas alan bir vizyonunun benimsenmesinde, Rusya'nın Batı ile istenen düzeyde yakınlık tesis edememesi ve karşılıklı ilişkilerin asimetrik bir düzlemde ilerlemesi önemli rol oynamıştır. Bu gelişme karşısında Rusya, Batı'ya entegre olma vizyonunu bir tarafa bırakmış ve çok kutuplu bir dünyada farklı güç merkezlerinden oluşan bir sistemin oluşum sürecine katkı sunmaya başlamıştır. Rusya karar alıcılarının açıklamalarında ve resmî raporlarda ortaya konulan çok kutuplu dünya vizyonu, daha adil, demokratik ve eşitlikçi bir dünyayı mümkün kılacak bir alternatif düzen olarak sunulmuştur. Gücün uluslararası sistemde daha dengeli bir şekilde dağılıcağı çok kutuplu bir yapının, uluslararası sistemi daha istikrarlı kılacağı vurgulanmıştır.

Bu çalışmada vurgulandığı gibi, Rusya'nın temel hedefi, 19. yüzyıldaki *Avrupa Uyumu'na* benzer şekilde, uluslararası sistemde altı ya da yedi büyük güçten oluşan çok kutuplu bir sistemi hâkim kılmaktır. Bu da, Rusya liderliği tarafından *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenin hâkim kılınması, Rusya'nın küresel oyunculuk potansiyelini realize etmesi için önemli bir ön koşuldur. Rusya, Soğuk Savaş sonrasında ABD etrafında şekillenen tek kutuplu sistemin dış politikasını icra ederken faaliyet kabiliyetini sınırlayan bir sonuç doğurduğunu müşahade etmiştir. Ayrıca bu süreçte Rusya, NATO genişlemesi ve Yugoslavya müdahaleleri başta olmak üzere Batı'nın tek taraflı politikalarına engel olmadığını ve ilişkilerin asimetrik bir mahiyete sahip olduğunu görmüştür. Bu tecrübeler çerçevesinde, tek kutupluluğun geride bırakılması ve çok kutuplu bir yapının hâkim kılınması Rusya'nın dış politikasındaki temel önceliklerden biri olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere Rusya, uluslararası sistemde küresel hegemonik bir gücün olmadığı, çok kutuplu bir yapıyı geçerli kılmaya çalışmakta ve bu yönde bir yapının hatlarının belirginleşmesine paralel olarak ise aktif bir dış politika izlemektedir. Maddî güç kapasitesindeki düzelmenin de yardımıyla Rusya, dünyanın muhtelif bölgelerinde büyük güç aktivizmini artıran bir ivme ile tatbik etmektedir. Suriye'den Arktik'e, Ukrayna'dan Venezüella'ya kadar birçok farklı rekabet alanında Rusya, belirleyici bir jeopolitik aktör olmanın arayışındadır. Son yıllarda Rusya, Orta Doğu, Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde birçok farklı ülkeyle siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli işbirlikleri kurmaya çalışarak, geniş bir hareket alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Uluslararası sistemde belirginleşmekte olan âdem-i merkezi yapıda güç temerküzü azalmaktadır. Bu ise, Rusya'nın güç dengesindeki konumunda ve rekabet gücünde bir düzelmeyi beraberinde getirmektedir. Son yıllarda izlenen dinamik dış politikadan görülebileceği gibi, Rusya'nın küresel oyunculuk potansiyelini maksimize etmesi için çok kutuplu sistem önemli bir gerekliliktir. Çok kutupluluk yönünde ortaya konulan savunu da bu gerekliliğin bir tezahürüdür.

### KAYNAKÇA

(20.05.1997). "Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, Adopted in Moscow on 23 April 1997", <http://www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm> adresinden 18.08.2017 tarihinde

- erişildi.
- (26.12.1997). "Russian Federation National Security Blueprint" Approved by Russian Federation Presidential Edict No. 1300 Dated 17 December 1997", <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html> adresinden 18.11.2018 tarihinde erişildi.
- (10.01.2000). "National Security Concept of the Russian Federation", [http://www.mid.ru/en/foreign\\_policy/official\\_documents/-/asset\\_publisher/CptICk6BZ29/content/id/589768](http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/589768) adresinden 06.05.2017 tarihinde erişildi.
- (21.04.2000). "Russia's Military Doctrine", [https://www.armscontrol.org/act/2000\\_05/dc3ma00](https://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00) adresinden 04.05.2017 tarihinde erişildi.
- (28.06.2000). "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> adresinden 04. 05. 2017 tarihinde erişildi.
- (24.07.2001). "Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation", [http://www.fmprc.gov.cn/mfa\\_eng/wjdt\\_665385/2649\\_665393/t15771.shtml](http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml) adresinden 13.08.2017 tarihinde erişildi.
- (12.01.2008). "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> adresinden 15.10.2017 tarihinde erişildi.
- (31.12.2015). "Russia's National Security Strategy", <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> adresinden 26.10.2017 tarihinde erişildi.
- (01.12.2016). "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", [http://www.mid.ru/en/foreign\\_policy/official\\_documents/-/asset\\_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248](http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248) adresinden 21.10.2017 tarihinde erişildi.
- Allen, N. ve Mulholland, R. (28.07.2017). "Angela Merkel Says Europe Can No Longer Rely on US or UK - And Must 'Fight for Its Own Destiny'", *The Telegraph*.
- Ambrosio, T. (2001). "Russia's Quest for Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", *European Security*, 10 (1): 45-67.
- Baev, P. (01.11.2017). "Militarization and Nuclearization: The Key Features of the Russian Arctic", [https://www.realecleardefense.com/articles/2017/11/01/militarization\\_and\\_nuclearization\\_the\\_key\\_features\\_of\\_the\\_russian\\_arctic\\_112562.html](https://www.realecleardefense.com/articles/2017/11/01/militarization_and_nuclearization_the_key_features_of_the_russian_arctic_112562.html) adresinden 05.09.2018 tarihinde erişildi.
- Blank, S. (07.04.2014). "Russia and Vietnam Team Up to Balance China", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/commentary/russia-vietnam-team-balance-china-10195> adresinden 06.02.2019 tarihinde erişildi.
- Borshchevskaya, A. (28.03.2019). "Russian Moves in the Gulf and Africa Have a Common Goal", <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russian-moves-in-the-gulf-and-africa-have-a-common-goal#.XJ0siH5K84o.twitter> adresinden 30.03.2019 tarihinde erişildi.
- Buszynski, L. (1996). *Russian Foreign Policy After the Cold War*, Westport: Greenwood Publishing Group, Kindle Edition.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2018). "The Return of Global Russia". <http://carnegieendowment.org/publications/interactive/global-russia/> adresinden 20.06.2018 tarihinde erişildi.
- De Haas, M. (2013). "Russian-Chinese Security Relations: Moscow's Threat from the East?", *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*. March 2013, Report No: 3.
- De Coning, C. (2015). "BRICS and Coexistence", Coning, C. D, T. Mandrup & L. Odgaard (der.), *The BRICS and Coexistence: An Alternative Vision of World Order* içinde, London: Routledge, 25-48.
- Goldgeir, J. M. ve McFaul, M. (2003). *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia After the Cold War*, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Henley, J., Young, G. ve Walsh, N. P. (06.03.2003). "France, Russia and Germany Harden Stance", *The Guardian*.
- Hill, F. ve Clifford, G. G. (2013). *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Huasheng, Z. (2013). "Does China's Rise Pose a Threat to Russia?", *China International Studies*, 39 (March/April).
-

- Kenez, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirchick, J. (2017). *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, New Haven: Yale University Press.
- Kozyrev, A. (1992a). "Russia: A Chance for Survival", *Foreign Affairs*, 71(2): 1-16.
- Kozyrev, A. (1992b). "Russia and Human Rights", *Slavic Review*, 51 (2): 287-293.
- Kozyrev, A. (1994). "The Lagging Partnership", *Foreign Affairs*, 73 (3): 59-71.
- Lavrov, S. (18.02.2017). "Foreign Minister Sergey Lavrov's Address and Answers to Questions at the 53rd Munich Security Conference", [http://www.mid.ru/en/foreign\\_policy/news/-/asset\\_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2648249](http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2648249) adresinden 20.09.2017 tarihinde erişildi.
- Lavrov, S. (11.08.2017). "Foreign Minister Sergey Lavrov's Remarks and Answers to Questions at the Terra Scientia on Klyazma River National Educational Youth Forum", [http://www.mid.ru/en/press\\_service/video/-/asset\\_publisher/i6t41cq3VWP6/content/id/2835310](http://www.mid.ru/en/press_service/video/-/asset_publisher/i6t41cq3VWP6/content/id/2835310) adresinden 29.10.2017 tarihinde erişildi.
- Lavrov, S. ve Saunders, P. (29.03.2017). "Sergey Lavrov: The Interview", *The National Interest*. <http://nationalinterest.org/feature/sergey-lavrov-the-interview-19940?page=show> adresinden 25.10.2017 tarihinde erişildi.
- Layne, C. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Ithaca: Cornell University Press.
- Legvold, R. (2007). "Introduction", R. Legvold (der.), *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past* içinde, New York: Columbia University Press, 3-34.
- Lo, B. (2015). *Russia and the New World Disorder*, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Lo, B. (2016). "The Illusion of Convergence—Russia, China, and the BRICS", *The Institut Français Des Relations Internationales: Russie Nei Visions*, June 2016.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Mankoff, J. (11.07.2013). "The Wary Chinese-Russian Partnership", *The New York Times*.
- Marshall, A. (06.12.1994). "Russia Warns NATO of a 'Cold Peace'", *The Independent*.
- Medvedev, R. (2000). *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era* (Çeviren. George Shriver), New York: Columbia University Press.
- Osterud, O. ve Toje, A. (2013). "Strategy, Risk and Threat Perceptions in NATO". Matlary, J. H. & M. Petersson (der.), *NATO's European Allies: Military Capability and Political Will* içinde, Hampshire: Palgrave Macmillan, 71-94.
- Putin, V. (27.02.2012). "Russia and the Changing World", <https://www.globalresearch.ca/vladimir-putin-russia-and-the-changing-world/5477500> adresinden 30.03.2019 tarihinde erişildi.
- Putin, V. (17.04.2014). "Direct Line with Vladimir Putin", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20796> adresinden 29.06.2017 tarihinde erişildi.
- Sakwa, R. (2008). *Russian Politics and Society*, Oxon: Routledge.
- Sakwa, R. (2017). *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skalamera, M. (2019). "Explaining the Emerging Sino-Russian Energy Partnership", Bekkevold, J. I. & B. Lo (der.), *Sino-Russian Relations in the 21st Century* içinde, Ebook: Springer Nature, 69-86.
- Spykman, N. J. (1938). "Geography and Foreign Policy, I", *The American Political Science Review*, 32 (1): 28-50.
- Stoner, K. ve McFaul, M. (2015). "Who Lost Russia (This Time)? Vladimir Putin", *The Washington Quarterly*, 38 (2): 167-187.
- Talbott, S. (10.08.1995). "Why NATO Should Grow", *The New York Review of Books*.
- Till, B. (16.06. 2011). "Mikhail Gorbachev: The West Could Have Saved the Russian Economy", *The Atlantic*.
- Trenin, D. (2011). "Of Power and Greatness", Dutkiewicz, P. & D. Trenin (der.), *Russia: Challenges and Transformation* içinde, New York: New York University Press, 407-431.
- Trenin, D. (2014). "Russia's Breakout from The Post-Cold War System: The Drivers of Putin's Course", *Carnegie Moscow Center*, December 2014.
- Trenin, D. (2016). "Russia's Asia Strategy: Bolstering the Eagle's Eastern Wing", *The Institut Français Des Relations Internationales: Russie Nei Visions*, June 2016.



Alım, E. (2019). *Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi*. *Asya Studies- Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 53-65. 65

---

Trenin, D. (2018). "Russia as a Disruptor of Post-Cold War Order: To What Effect?", Passi, R. & H. V. Pant. (der.), *Debating Disruption in the World Order içinde*, Mohit Enterprises: Raisina Files, 18-23.

Tsygankov, A. P. (2016). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, London: Rowman & Littlefield.

Yeltsin, B. (2000). *Gece Yarısı Günlükleri* (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

---

